

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

ראש כולל יד אהרן

הערות במעשי דוד ושאל

ביאת דוד לבית שאול

בספר שמואל¹ אנו קוראים על מעשה דוד הנמשח ע"י שמואל בסתר, מפחד שאול המלך שה' הסיר את מלכותו ממנו ונתנה לרעו הטוב ממנו. משנמשח דוד, צולחת עליו אותה רוח ה' אשר סרה באותה העת מעם שאול. וכשרוחו הרעה מבעתת את שאול, נקרא דוד [דווקא], ובא אל בית שאול המלך להפיג את רוחו הרעה ולחלוק עם שאול את רוחו הטובה שסרה מעם שאול אל דוד.

בהמשך² אנו קוראים על מערכת ישראל למול פלישתים, כשגלית איש הבינים יוצא לקראתם בהצעתו להילחם אחד על אחד, ובני ישראל נבוכים מהצעתו. אז מתואר איך דוד יוצא, אחר משא ומתן עם שאול, למלחמתו עם גלית ומנצח בה.

והנה, אחר תיאור מלחמתו של דוד בגלית ונצחונו, בא מקרא זה המתמיה כל לב:

וּכְרָאוֹת שָׁאוּל אֶת דָּוִד יֵצֵא לְקִרְיַת הַפְּלִשְׁתִּים אָמַר אֶל אַבְנֵר שֶׁר הַצָּבָא בֶּן מִי זֶה הַנָּעַר אַבְנֵר וַיֹּאמֶר אַבְנֵר חַי נַפְשֶׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם יִדְעָתִי: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׂאֵל אֶתָּה בֶּן מִי זֶה הָעֶלֶם: וּכְשׁוֹב דָּוִד מִהַכּוֹת אֶת הַפְּלִשְׁתִּים וַיִּקַּח אֹתוֹ אַבְנֵר וַיְבִאֵהוּ לִפְנֵי שָׁאוּל וְרֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּים בְּיָדוֹ: וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל בֶּן מִי אַתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן עֲבֵדְךָ יֹשֵׁי בֵּית הַלְּחָמִי: (שמואל א יז, נה)

וכל הקורא יתמה, האיך יתכן ששאול אינו יודע מיהו דוד המנגן לו בכל הימים וכבר היה מודע לו ולבית אביו, כמפורש לעיל שהוא שלח לישו³. ואם נימא רוחו הרעה הייתה בעוכריו [כאשר יאמרו מקצת מפרשים], עדין יקשה על אבנר, האיך לא יידע שר הצבא מיהו נער שעשויעו של המלך. ועוד, מדוע כשצווה אבנר על ידי המלך לשאול בשמו אינו שואל אותו, ורק אחר כך כשבא עם ראשו הכרות של גלית הוא מביא אותו אל המלך שישאלו. וגם למה לא שאלו המלך בעצמו מתחילה אם לא יידע מיהו, רק דרך אבנר.

וחז"ל וכל המפרשים האריכו למעניתם ואענה גם חלקי, וייכלל בכך גם עומק דברי חז"ל שהביאם רש"י על אתר.

ויש להקדים לכך נקודה בולטת בעיקר צורת המלחמה בין ישראל לגויים שסביבם. שנראה בכמה מקומות שגם אחרי שכבר לא היו סומכים על הנהגה ניסית והיו צריכים ללחום בחרבם, עדין לא היו לוחמים כדרך הגויים ברכב ברזל. אלא דרכם שהיו באים תמיד במארב ובתחבולות, כאשר רואים אצל מלחמת יהונתן בפלישתים ובעוד מקומות. ובנקודה הזאת

³ וכבר תמהו בזה חז"ל, 'אתמול הוה משלח לאמר לישו (שם טז) "יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני" ועכשיו הוא שואל עליו?!' (רות רבה א, ט).

¹ סימן טז.

² סימן יז.

כאילו תפס אותם גלית שאינם מוכנים באמת למלחמת פנים אל פנים, ביודעם שאין בהם כוח וגבורה כדרך אומות העולם, ואינם יודעים להילחם באמת אלא על ידי תכסיסים ומארבים. ואכן בני ישראל נבוכו מאד מהצעתו, שלא היה בהם כוח וגבורה לעמוד מולו.

עד שבא דוד, שאכן היו בו העוז והגבורה שלא היו מקובלים בכלל ישראל, משאול המלך ה'בִּינְיָמִינִי' בכל הווייתו ועד אחרון העם. וכידוע עוז זה בא לו לדוד מפני היותו נין ונכד לאמה של מלכות, רות בתו של עגלון מלך מואב⁴. ועדין אנחנו רואים את החילוק בינו לבין גלית, כי אינו בא אליו לבוש שריון ואינו עושה את מלחמתו בכוח הזרוע, אלא כל כוחו ברוח הגבורה שלבש ובמלחמת בזק מהירה.

והנה יחסו של שאול לדוד, קודם ששמע את הנשים המשחקות ואומרות 'הֲכָה שָׂאוּל בְּאַלְפָיו וְדָוִד בְּרֶבֶבְתָיו', הוא לכאורה חיובי. ולאחר שהיכה את גלית הוא עוד מתעצם לקחת אותו אל ביתו ולבלי הניח לו לשוב אל אביו, וממנה אותו על אנשי המלחמה. ומצד שני נראה שהוא חושש ממנו ואינו יודע מה טומן הוא בחובו, [שהרי לא מסתבר שרק מה ששמע מהנשים גרם לו מהפך כזה]. ומסתבר מאד שהסיפור הזה של שאלת שאול על דוד הובא דווקא אחר מעשה הניצחון ולא לפניו, כי הניצחון הוא שהביא את המהפך ביחס⁵. ומעשה זה משמש הן הקדמה ליחס שאול לדוד והן הקדמה ליחסו של יהונתן אליו, כמתואר שמהיום ההוא נקשרה נפשו בנפש דוד.

ולכן נראה ששאלת שאול לאבנר שר צבאו, על דוד, לא הייתה רק 'בן מי העלם הזה', אלא מבטאת את החשש ואת התמיהה הזאת.

אולם נראה עוד, שכאמור היה זה חסר תקדים בעם ישראל להילחם כך, כדרך הערלים, פנים מול פנים [דו - קרב]. ולכן הבין שאול שיש במקורו של דוד דבר סתר, ולכך שאל מי הוא הנער הזה. ואבנר השיב שאכן אינו יודע טיב יחוסו, ושאל בקשו שיברר - מיהו העלם [נעלם] הזה⁶.

וכשהגיע דוד עם הראש הכרות בידו, בא אבנר להראותו לשאול. כאומר ראה האם דרך ישראל לו, וכי היכן מצאת בן ישראל שילך עם ראש כרות בידו, הלא סימן מובהק הוא שאכן בדמו מעורב דם אשר שלא מזרע ישראל המה. אמנם תשובת דוד האמיצה והנכוחה, לא כי, אלא בן ישי אני, טהור ביחסי אני מהמשפחות המיוחסות בישראל ומשבט יהודה. והתשובה הזאת התמה, לעומת חרדת שאול המנסה לנתק אותו מכאן והלאה מבית אביו ולהכניס אותו אלא מלכותו, היא שקושרת את נפש יהונתן עם דוד בברית נצח.

דוד הנרדף

יש להבין באופן כללי את מהות העניין של המרדף אחר דוד והיאך הוא מתחבר למלכותו דווקא. האם יש כוונה שילמד קצת איך להיות נרדף שעל ידי כן אלהים יבקש את הנרדף, ולמה אירע לו כזאת.

⁴ וברות רבה (ב, ט) מבואר שגלית מבני ערפה היה.
⁵ שהתחיל עוד קודם, מחמת החשש שהתחיל להיות לו משעה שיצא לקרב זה והבין שמשוה

⁶ קורה כאן. וכן מבואר ברות רבה שם, עיין שם.
⁶ מעין דברי חז"ל ביבמות עו עמוד ב - עז עמוד א, אחר טענות דואג האדומי.

ונראה בחוש למתבונן שיש כאן מעין הלוך ושוב בהנהגת שאול, כ'מיטב' רוחו הרעה המתעתעת בו. וכשתוקפת אותו רוחו הזאת מתחיל הוא לעשות פעולות עד שבפירושו הוא מתנכל להרגו, ושוב חוזר חלילה, מזכירים לו ונזכר, פעם על ידי יהונתן ופעם על ידי דוד בעצמו, וחוזר בו ושוב מתחיל. ובכל פעם, לפחות בהתחלה, זה מתחיל מרוח רעה, ובסוף סרה מאיתו על ידי דוד או יהונתן או כשבא עד מקום שמואל והחל להתנבאות. כך שזה נראה מעין מטולטלת כזו של רוח רעה וטובה.

ויש לעיין, שנראה כי כל זה מתנהל למעלה מהשכל, ומעין רוח עליון מבעתתו ופועל. ולא מצינו שנענש על רדפו את דוד, אבל מצינו שיהונתן אומר לו שבוודאי לא יצלה, וגם שאול יודע כן. וזה מפליא שהוא נעשה כעין מוכרח על דעת עליון לכל העניין. ויש אומרים שחשבו למורד במלכות, אבל אין זה מספיק. ויש להבין מה העניין בזה.

והנה חלק נכבד מספר תהילות דוד טובב לזה. ונראה שהוא בחינה של מעלה שיהיה כך להירדף, ושה' יאהבו כי לא יזיח דעתו, וייהפך לבבו לירא ואוהב ומאמין ובוטח. ומאת ה' הייתה זאת גם לאפשר למלכות שאול להתקיים עד הסוף שנמנה לה. ומבחינתו יש איזה צדק כנראה ברודפו את דוד, אף שאין אנו מבינים היאך רשאי בזה. ומאידך ברית יהונתן היא ברית מופלאה של אהבה, שנקשרה דווקא בעת שאמר דוד 'אני בן ישי הלחמי'. ודווקא אז קשר יהונתן נפשו וגורלו עם דוד בשעה זו, שהרגיש באמירה טבעית זו את כל מלכות יהודה באה, וכי צריך לקשור עמה גורלו. ואף שאול הרגיש בזה בתחילה, אף שחשש ורצה לכבוש אותו עמו כדי לנצחו.

ועיקר עניין נרדפות דוד הוא מלכות המשיח, שמעיקרא חשוכא ולבסוף נהורא. וכדרך כל הבריאה, גם עניין יהודה הוא תמיד בתחילה בחושך, כמו יהודה ותמר, רות ובוועז. וכן דוד ממכלאות הצאן יצא למלוך, ונרדף עד הצוואר, והכל בהשכל לתת המלוכה להולכים בחושך ראו אור גדול.

מעשה נבל הכרמלי

בסוף ספר שמואל מצינו את מעשה נבל הכרמלי בסמוך לרדיפות שאול את דוד. ויש להבין היכן עומד סיפורו של נבל זה ומה השייכות שלו לכל העניין, שלכאורה הוא מקרה פרטי ומה באו לספר בזה.

והנה עיקר סיפורי דוד הנרדף כבר הבאנו שהוא שלב הבניה של מלכות דוד, שדווקא מתוך הנרדפות תצא המלוכה. אבל יש בזה עוד כוונה, לבנות את מלכות דוד דווקא מתוך האיפוק והכבוד למלוכה, שעל ידי זה בונה דוד את הכבוד למלכות. דוד נראה כאן ההפך משאול. שאול מתייחס בפליאה שלא הרגו דוד, ודוד מיצר אף על כריתת כנף שאול, כי הוא משיח ה'. דבר זה מוסיף קומה לעצם המלוכה, במה שאינו שומע לאבישי והוא מכבד את המלכות.

ונראה שסיפור נבל מבקש לבנות עוד קומה נוספת בעניין זה. דוד אינו חושב לשתוק על מעשהו של נבל, בחושבו כי מעשהו מצדיק נקמה מצידו. אולם הוא שומע בקול אביגיל אשת נבל ומתאפק, ואומר לה ברוכה את וברוך טעמך. באיפוק הזה, שאמנם אינו כלפי מלך אלא כלפי אזרח מישאל, מאציל על עצמו דוד כוח נוסף. האיפוק הזה הוא עצמו מידת המלכות, (וכמו שראינו דבר זה שימש את דוד גם בבוא היום כשקללו שמעי בן גרא).